

## O tradycji jako problemie badawczym

(Wprowadzenie)

Współcześnie tradycja staje się doniosłym problemem społecznym. Wzrasta jej rola w różnych dziedzinach życia zbiorowego; coraz głębiej przenika ona w sferę kultury i świadomości społecznej, w dziedzinę postaw ludzkich, w orientacje światopoglądowe i aksjologiczne człowieka, w jego społeczną i życiową praxis. Dokonuje się swego rodzaju rewindykacja, czy nawet odrodzenie tradycji jako swiastego i znaczącego faktu społecznego, kulturowego i życiowego. Towarzyszy temu procesowi charakterystyczna reorientacja w przedmiocie zainteresowań świadomości zbiorowej i jednostkowej, mianowicie kierowanie się ich w stronę historii, znanym i nie znanym rodowodom i genealogiom; różnym - rzeczywistym i mitycznym - korzeniom współczesności. Miał w kierunku przyszłości człowiek współczesny ochętniej i częściej zwraca się ku przeszłości - nierzadko kosztem nastawień na przyszłość, ale nie bez pogłębiającego się zainteresowania o nią.

Przyczyny tego charakterystycznego zwrotu współczesności ku przeszłości, teraźniejszości ku tradycji, nie są dostatecznie rozpoznane, brak jest pogłębionych i systematycznych analiz naukowych tego zagadnienia. Nauki społeczne stają dopiero przed tym zagadnieniem jako przed jednym

z nader ważnych i istotnych swoich zadań poznawczych. Szczególnie wiele do zrobienia w zakresie tego zagadnienia mają takie dyscypliny badawcze, jak socjologia, psychologia społeczna, kulturoznawstwo, antropologia kulturowa, filozofia człowieka itp. Podjęte próby wyjaśnienia przyczyn tego wielorakiego zwrotu człowieka współczesnego z różnych kręgów geograficznych, cywilizacyjnych, społeczno-ustrojowych i kulturowych ku przeszłości, historii i tradycji nasunęły wiele zachęcających do dalszych poszukiwań badawczych twierdzeń i hipotez, ale jedynie twierdzeń roboczych i hipotez wstępnych. Omawiane zagadnienie uznać tedy można za postawione w naukach społecznych, ale dalekie od zadowalającego jego naukowego wyjaśnienia.

Nie idzie jednak tylko o wyjaśnienie różnorodnych przyczyn wspomnianego zwrotu ku przeszłości i ku tradycji człowieka doby obecnej. Chodzi przede wszystkim o całościowo pojęty problem teoretyczny tradycji w naukach społecznych i humanistycznych. Problem teoretyczny tradycji jest równie ważny i istotny, równie żywo i znaczący, jak wspomniany wyżej problem praktyczny tego zjawiska. Problem teoretyczny tradycji dotyczy m. in. istoty i cech charakterystycznych tego fenomenu, jego struktury i mechanizmów wewnętrznych, uwarunkowań i prawidłowości rozwojowych, funkcji społecznych i psychologicznych, relacji do innych dziedzin życia społecznego, kulturowego i indywidualnego, jego związków z przyszłością i myślą o przyszłości (np. z myślą utopijną i futurologiczną) itp. Mimo pewnych wysiłków poznawczych niektórych filozofów (E. Burke, Hegel, Windelbrand, Husserl i inni) oraz przedstawicieli nauk społecznych (Max Weber, E. Durkheim, M. Mauss, R. Redfield, B. Malinowski, L. Krzywicki, S. Czarnowski, S. Ossowski, B. Suchocholski, K. Dobrowolski, J. Szacki i inni) w zakresie teoretycznego ujęcia problemu tradycji ciągle występują dotkliwie braki. Konsekwencją takiego stanu rze-

czy jest niedostateczny postęp na odcinku budowy ogólnej teorii tradycji.

Potrzeba teoretycznych badań nad tradycją dyktowana jest zarówno wspomnianym wyżej rosnącym wzrostem zainteresowań społecznych dla tradycji i wzmacniająca się jej rola w różnych dziedzinach życia zbiorowego i jednostkowego, ale nasuwana jest ona także istotnymi wymogami poznawczymi i metodologicznymi nauk społecznych. Braki elementów teorii tradycji dostrzegalne są zarówno w podstawach ogólnoteoretycznych i metodologicznych tych nauk, jak i w warstwie ich twierdzeń wyjaśniających i interpretujących odnoszonych do przedmiotu badań. Sytuacja ta staje się czynnikiem hamującym dalszy rozwój tych dziedzin. Zdają sobie z tego sprawę co wybitniejsi współcześni ich przedstawiciele, podejmując zgodnie z tą świadomością na własną rękę niektóre teoretyczne i metodologiczne aspekty problemu tradycji i spożytkowując ich rezultaty dla własnych procedur badawczych.

Tak więc tradycja staje się istotnym i nieuchylalnym problemem współczesnych nauk o człowieku i kulturze. Od sposobu naukowego postawienia tego problemu oraz od stopnia prawidłowego jego rozwiązywania w planie teoretyczno-poznawczym i metodologiczno-warsztatowym w znacznej mierze zależy dalszy postęp tych nauk. Wstępne i ciągle jeszcze sporadyczne próby jego rozwiązywania przynoszą niekwestionowalne korzyści poznawcze i metodologiczne. Należy zatem szerzej i śmielej wprowadzać ten problem do nauk społecznych i humanistycznych, inspirować refleksję nad nim w naukach i filozofii, czynić go przedmiotem systematycznych i metodycznych dociekań i analiz. Pamiętać przy tym należy o tym, że problem ten jest niejako z natury swej problemem wielodyscyplinarnym i że jego skuteczne rozwiązywanie możliwe jest jedynie na drodze interdyscyplinarnego wysiłku poznawczego, wysiłku zarówno naukowego, jak

i filozoficznego. Na drodze do takiego wielostronnego podejścia do zagadnienia tradycji uwalniać się trzeba od dziewiętnastowiecznego stereotypu nauki jako dziedziny rozparcelowanej na oddzielne pola badawcze, poszufladkowanej mechanicznie na segmenty odrębnych dyscyplin badawczych oraz od związanego zwykle ze stosunkiem do tradycji swoistego klimatu emocjonalnego, utrudniającego obiektywne podejście do tego zjawiska. Innymi słowy - problem tradycji wymaga nowoczesnych, wielodyscyplinarnych procedur badawczych, skupienia nad nim wysiłku poznawczego. Przedstawiciele różnych nauk społecznych i humanistycznych, różnych też działów filozofii. Wymaga on równocześnie dużej odporności badaczy na pojawiające się przy nim pokusy różnych emocjonalnych i wartościujących odniesień.

Tradycja jako przedmiot nauk społecznych oraz jako temat refleksji filozoficznej wyłania kilka możliwości i zarazem kierunków badawczych. Z grubsza rzecz biorąc wyróżnić dają się tu cztery kierunki postępowania badawczego, mianowicie: empiryczno-opisowy, historyczny, teoretyczno-metodologiczny i filozoficzny.

W empiryczno-opisowym i historycznym kierunku badań można ujmować tradycję jako określony fakt społeczny i historyczny czy jako pewne zjawisko przynależne do określonej rzeczywistości społecznej i danego procesu historycznego. Tradycja wprowadzana tu być może do badań na gruncie takich nauk empirycznych i historycznych, jak np. socjologia, etnografia, historia kultury, historia sztuki, historia myśli społecznej itp. i badana za pomocą metod i środków dostępnych dla tych nauk. Inaczej mówiąc tradycja traktowana być tu może jako przedmiotowy i procesualny obiekt opisu i wyjaśniania naukowego; obiekt, którego przykładem może być tradycja kulturowa, religijna, filozoficzna, artystyczna itp. Na tym kierunku badawczym rozważać można m. in. takie zagadnienia, jak miejsce i rola

tradycji w procesach społecznych; miejsce i rola tradycji w życiu zbiorowym i jednostkowym człowieka; rola tradycji w kształtowaniu ludzkiej osobowości i kultury; rola tradycji w procesach wychowawczych i edukacyjnych, w procesie samowychowania i samorealizacji; miejsce i rola tradycji w nauce i sztuce, filozofii i światopoglądzie itp. Na tym kierunku badań możliwe jest podejmowanie ogólniejszych zagadnień dotyczących teoretycznego problemu tradycji, takich m. in., jak: tradycja a współczesność, tradycja a przeszłość, tradycja a wartości, tradycja a sens egzystencji itp.

Zaś w teoretyczno-metodologicznym i filozoficznym kierunku badań daje się traktować tradycję modelowo i w pewnym sensie uniwersalnie, w formie określonego konstruktu idealizacyjnego czy pojęcia ogólnego. Odkrywać i formułować tu można ogólne właściwości i prawidłowości tradycji jako takiej. Na przykład właściwości struktury tradycji, jej mechanizmów, prawidłowości formowania się i rozwoju, dziedziczenia i adaptowania itp. Na tym kierunku badawczym nad tradycją nasuwają się też zadania typu semantycznego i typologicznego. Chodzi tu m. in. o logiczno-semantyczne rozbiory sensów znaczeniowych wielu zastanych w języku potocznym i naukowym pojęć tradycji oraz o analizy logiczne i oceny przydatności metodologiczno-poznawczej rozlicznych określeń i definicji tradycji funkcjonujących w literaturze naukowej i innej. Idzie też o próbę wprowadzenia pewnego porządku typologicznego w dość chaotycznym świecie pojęć i określeń dotyczących fenomenu tradycji.

Na systematyczne podjęcie oczekuje w naukach społecznych i w pewnych działach filozofii zarówno ten rodzaj zagadnień, który możliwy jest do podjęcia w płaszczyźnie empiryczno-opisowej i historycznej, jak i ten typ problemów, którym można się zajmować w płaszczyźnie teoretycz-

no-metodologicznej i filozoficznej. Jednakże pewne względy zdają się przemawiać za tym, aby na obecnym etapie badań nad tradycją przyznać pierwszeństwo problematyce z płaszczyzny teoretyczno-metodologicznej i filozoficznej. Wybór ten podyktowany jest przede wszystkim tym: po pierwsze, że jest on w nauce najbardziej zaniedbany; po drugie, że na jego rezultaty poznawcze oczekuje od lat empiryczny kierunek badań nad tradycją; po trzecie, że może on w ogóle efektywnie wzmocnić zaplecze teoretyczne i kategoriałne niektórych empirycznych nauk społecznych, zaplecze znane z wielu ograniczeń i braków; po czwarte, że teoretyczny kierunek badań nad tradycją bezpośrednio przyczyniać się może do wypracowania podstaw dla ogólnej teorii tradycji, o potrzebie której była mowa wyżej. Jednak z uwagi na prawidłowy rozwój nauki o tradycji (nazwijmy ją mianem tradycjologii) nie powinien być zapoznawany jej aspekt empiryczny - choćby z tego względu, że aspekt teoretyczny tej dziedziny badawczej wymaga stałego zasilania materiałem faktograficznym.

Zebrane w tym zeszycie materiały odnoszą się do zagadnienia tradycji w różnym stopniu i czynią to ze zróżnicowanych punktów widzenia. Jedne z nich mianowicie wskazują na sposoby podejmowania i określania tradycji w twórczości niektórych polskich i ościennych uczonych, pisarzy i filozofów (E. Stawowy: Tradycja a rozwój społeczny w ujęciu K. Kellies-Krauza i S. Czarnowskiego; W. Karłowski: Idea tradycji w twórczości B. Suchodolskiego; I. Trzeciecka-Schneider: Tradycja w pracach P. K. Feyerabenda); drugie z kolei omawiają stosunek wybranych myślicieli i pisarzy do określonych typów tradycji w kulturze lub w sferze świadomości społecznej i jednostkowej (R. Padoł: Zagadnienia historii i tradycji u S. Brzozowskiego; A. Ziarkiewicz: Tradycja romantyzmu i pozytywizmu w ocenie A. Stawara; R. Wawrykiewicz: "Niepodległość - syntetyczna idea Polaków .Rola tradycji w życiu społecznym i historii kultu-

ralnej w ujęciu Ignacego Fika<sup>n</sup> ; S. Lubańska: Negacja tradycji w koncepcji wiary Kierkegaarda; M. Kucia: Dzieciotwo i tradycja w poglądach Erica Fromma); jeszcze inne - i dopiero te materiały nawiązują bliższy kontakt z zagadnieniem tradycji jako problemem badawczym - traktują o tradycji jako kategorii badawczej, ukazując próby zastosowań tej kategorii na konkretnych przypadkach działalności poznawczej: filozoficznej, socjologicznej, religioznawczej (F. Zawadzki: Tradycja i odpowiedzialność; A. Komendera: "Tradycyjna wiejska zbiorowość jako system społeczny; J. Szmyd: Tradycja i utopia jako kategorie religioznawcze; I. Pietrow: Funkcje i cechy tradycji").

Wymienione materiały powstały we wstępnej fazie prac środowiskowego seminarium naukowego, prowadzonego od roku akademickiego 1982/83 w Instytucie Nauk Społecznych WSP w Krakowie, poświęconego zagadnieniu: "Tradycja jako problem nauk społecznych". W związku z takim właśnie ich rodowodem wszystkie one mają charakter roboczy i przy czyn-karski. Z uwagi na to, że pisane były niejako na przed-prożu tematycznie nowej, a w każdym razie nie dość przetartej w praktyce badawczej inicjatywy naukowo-poznawczej, przeważa w nich próba pewnego rozjaśnienia poglądu na tradycję jako zagadnienia badawczego w różnych dziedzinach nauk społecznych: filozofii, socjologii, psychologii, religioznawstwa itp.; próba "wyprofilowania" sensu znaczeniowego tego pojęcia, czy - mówiąc innymi słowy - wyostre-nia jego konotacji, a najczęściej zaś - próba unacocnie-nia zastanych sposobów jego rozumienia i określania na tle pojęć znaczeniowo doń zbliżonych. Nie brak wszelako w prezentowanych w tym zbiorze materiałach prób nieco am-bitniejszych, tzn. dążności do samodzielnego określania pojęcia a nawet ujmowania go w ramy kategorii badawczej, a następnie wprowadzenia go w wybrany kontekst rozważań teoretycznych. Jednakże jedne i drugie próby nie osiąają

szebla swego spełnienia, są w większej mierze zapowiedzią wysiłku poznawczego, aniżeli relacją wyników z jego dokonania.

Takiej relacji oczekiwać dopiero należy w kolejnym wyborze materiałów z prac rzezonego seminarium.